

Als vissen in de diepzee

Sylvia de Boer

Als vissen in de diepzee

ALFABET UITGEVERS

2023

Copyright © 2023 Sylvia de Boer
Omslagbeeld en -ontwerp Esther van Gameren
Typografie binnenwerk CeevanWee, Amsterdam

ISBN 978 90 213 4267 2
NUR 301

alfabetuitgevers.nl

Alfabet Uitgevers vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van dit boek is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

*Fictie of autobiografisch?
Alsof een autobiografie geen fictie is.
Magda K.*

Proloog

Millimeter voor millimeter verdween het rood uit Fannie Kannegieters haar, weggeschoven door vanuit de wortels oprukkend grijs. De millimeters werden centimeters, de centimeters een decimeter. De schaar die een einde zou maken aan de kleurgrens werd met een woeste uithaal van haar arm terug de la in bevolen; de haardos, nog altijd dik en golvend, was haar levenslange trots.

Het grijs won in lengte van het verfrood en groeide net zo snel als de kanker in haar lichaam. Ze weigerde iedere vorm van chemotherapie of bestraling, haar haren wilde ze niet verliezen.

Toen het rood in een rafelige reep onder aan het grijs hing, mocht geen van de kinderen nog een vinger naar haar uitsteken, haar huid was broos als gedroogde judaspenning. Pas in haar laatste uur strekte ze een arm uit en pakte de hand van de jongste zoon. Ze liet de hand niet meer los tot haar laatste ademhaling. De hand verslaptte en haar borstkas was een trekharmonica die rustig werd dichtgevouwen.

Deel 1: *Begraven*

Laatste adem (RENSA)

‘Pluk mij op een zonnige dag, het beste moment is halverwege de ochtend, tegen die tijd is de dauw al wel opgedroogd en ben ik nog niet blootgesteld aan de hitte van de middagzon.’

Rensa draait zich op haar rechterzij en bladert verder.

‘Wij kunnen rechtop worden bewaard of platliggend in een doos. Doe krantenpapier onder onze hoofden, voor extra steun.’

Morbide. De truc heeft ze lang geleden ontdekt: vermense-lijk het onderwerp in een gedrukte zin en je vindt een schat. *Zelf Bloemen Drogen* heet deze gids voor doe-het-zelvers, gisteren gevonden in de ramsj. Ze kocht het voor haar moeder. Niet dat het nu nog zin heeft om het haar te geven, ze zal nooit meer een biedermeiertje maken, of een krans. Een krans. Het zal niet lang meer duren. Een kleine week nog, dacht de dokter gistermiddag, ze krijgt al injecties, de morfinepleisters helpen niet meer. Op bladzijde vierenzeertig vindt Rensa weer een goeie zin, onder het hoofdstuk Potpourri: ‘Er zijn twee soorten mensen, etherische en geparfumeerde.’

Er stond ‘soorten olie’, maar de wijziging is minstens zo waar.

Ze weet niet hoe de gewoonte is ontstaan en ook niet waarom. Kookboeken, handleidingen, instructieboekjes en hobbygidsen lenen zich er het best voor. Misschien is het haar verzet tegen de gebiedende wijs waarin die boeken geschreven zijn. Als puber deed ze het al. Het kan ook zijn dat ze in die tijd zo buiten de werkelijkheid stond dat ze uit wraak die werkelijk-

heid begon te veranderen. Een magere spin die zich een web droomde, bungelend aan een zijden draadje.

Ze is nu negenendertig, dus dan pleegt ze al vijftientig jaar halfplagiaat. Tijd voor een jubileumbundel met de mooiste zinnen: *Een boeketje koekoeksbloemen*.

Ze gaapt, rekt zich uit en kijkt op de wekker, tien voor acht pas en ze ligt al een uur wakker, terwijl ze eindelijk weer eens uit had kunnen slapen. Vanavond moet ze Arie aflossen, hij is pas eergister gekomen, maar langer dan twee dagen is het niet meer vol te houden bij hun doodzieke moeder, ondanks hulp van het fantastische leger zorgengelen dat drie keer per dag een afgezant stuurt, met een roulerende sleutel en een opgewekt 'Daar ben ik weer, mevrouw' of een simpel 'Goedemorgen!'. Zo'n goedemorgen dat vanzelf de gordijnen opent en de duffe schemer verdrijft. Altijd op weg naar volgende narigheid, je moet veel licht bij je hebben om dat te kunnen.

De leeslamp links van haar oor zoemt zachtjes. Het zoemen klinkt anders dan 's avonds, lijkt het, zoals het verkeer op de nabije Laan van Meerdervoort in de ochtend dynamischer klinkt dan tegen de avond. Vanuit haar bed rukt ze het gordijn open, het is nog donker en het miezert. Ze draait zich op haar rug en trekt het dekbed op tot haar kin. Hoe kan een plafond zo lelijk worden? Er stoot tenslotte nooit iets tegenaan. De gipsen Willementjes in de hoeken hangen met gehavende gezichten naar beneden. Leprozen, verbannen naar een onaanraakbare plek, ze denkt het elke ochtend en elke ochtend in dezelfde woorden. Wanneer slaat een gewoonte om in neurose? Dat is te meten aan je hartslag wanneer je de gewoonte abrupt stopt. Morgen testen, morgen de zin overslaan.

Om de paar gedachtes ziet ze een flits van haar moeder op bed. Steeds hetzelfde plaatje, onrustig slapend, met haar haren wijd over het kussen. Sinds ze weet dat het ongeneeslijk is, is haar moeder gestopt haar haren te verven, in acute overgave aan haar lot.

Ze staat op, doucht zich extra lang om warm te worden en poetst haar tanden. Ze trekt de bovenste trui van de stapel op de kastplank, een rode kabeltrui, en haalt een paarse, wijde ribbroek uit de droger. Ze is spichtig mager en heeft amper borsten, ruime kleding geeft haar een gevoel van volume.

In de keuken zet ze een halve pot koffie. Met een volle mok loopt ze naar de bank als de telefoon gaat. Het is Arie.

‘Rensa, je moet komen, het gaat opeens snel, de dokter zegt dat het binnenkort gaat gebeuren.’

Het gaat gebeuren. Het. Ze moet erheen. ‘Zijn Jean-Paul en Pierre er al?’

‘Nee, ik kan ze niet bereiken, ik heb ingesproken op al hun antwoordapparaten. Ik ga nu terug naar ma, ze is erg onrustig.’

De koffie is te heet om weg te kloppen, even goed nadenken, diep ademhalen, eerst haar werk afbellen, dan naar het station, op de fiets gaat het snelst, als alles meezit is ze over een uur in Alphen aan den Rijn.

Over de houten leuning van haar balkon verschijnt de rode poes, huisdier van een van de burens, ze weet niet van wie. Het beest mauwt klaaglijk als het Rensa ziet.

‘Geen tijd, poes, mijn moeder gaat dood.’ Spulletjes pakken, een pyjama, tandenborstel, de boeken van de bieb. ‘Wie weet hoelang het gaat duren, poes.’

Deodorant niet vergeten, en het halfje bruin ook maar mee.

De poes mauwt opnieuw. Rensa loopt naar de koelkast en snijdt een stukje kaas af. In haar haast krijgt ze de balkondeur niet open. ‘Jaja, lieverd, je krijgt wat, hoor. Hè, klottedeur.’ Als de deur opengaat, ziet ze alleen nog het rode puntje van een dikke staart. Ze stopt de kaas in haar eigen mond en bedenkt dat ze nu haar tanden weer moet poetsen, de zintuigen van een stervende staan op scherp, heeft ze weleens gelezen, haar moeder mag geen nare luchtjes ruiken. Tijdens het poetsen bekijkt ze haar ogen. Ze huilen niet.

Met frisse tanden rent ze de trap af en wurmt beneden haar

fiets het nauwe gangetje uit. De regen heeft doorgezeten en er staat een stevige wind, ze haalt haar regenpak uit een fietstas en trekt het in de deuropening aan over haar kleren. Nu al ligt er een kapotgewaaide zwarte paraplu aan de overkant, een stervende kraai, stuiptrekkend in de wind.

Ze heeft gelukkig meewind. De millenniumklok in de etalage van een drankwinkel tikt midden in een piramide van champagneflessen de minuten weg naar het magische jaar 2000. Een feestelijk bedoelde tijdbom.

De collega's op de trein praten graag over de millenniumbug. Volgens hen ligt het hele land straks plat door alle op hol geslagen computers. Rensa fietst hard en hijgt, haar gedachten kosten evenveel lucht als hardop praten. De rest van de weg maakt ze lijstjes in haar hoofd: wat zou ze allemaal moeten hamsteren voor een ramp? Op elk nieuw lijstje verschijnen witte bonen in tomatensaus, die ze meteen weer schrappt omdat haar moeder op de wikkel staat, zoals ze er vroeger uitzag, met lang golvend rood haar. Ze stalt haar fiets onder Hollands Spoor en loopt het perron op. Tot haar opluchting komt ze in de trein geen collega-conducteurs tegen.

In het vierkante halletje van haar moeders flatje, kleiner maar luxer dan de flat waarin ze zijn opgegroeid, staat een vrouw van de thuiszorg, haar linkerarm worstelt zich in de mouw van een wollen jas.

'Goed dat u er bent, ik heb nog even haar sloop verschoond. Heel veel sterkte, mevrouw.' Ze pakt haar paraplu, een blauwe, met een kromme punt, maar hij leeft nog.

'Dank u. Zijn mijn broers er al?'

'Alleen uw donkere broer.'

Uw donkere broer. Rensa schudt de woorden van zich af en gaat de lege huiskamer binnen. Even blijft ze staan, haalt kracht uit die neutrale leegte, dan duwt ze met kloppend hart de deur naar de verduisterde slaapkamer open. Haar moeder

ligt bewegingloos met gesloten ogen op bed. Wanneer Arie haar ziet, zucht hij diep.

‘Is het al gebeurd?’ Ze hoort tot haar schrik de hoop in haar stem en loopt snel naar de andere kant van het bed. Arie schudt nee. Rensa buigt zich over haar zieke moeder. Ziek, kun je iemand die sterft nog ziek noemen? Ze maakt zich juist los van dat zieke lichaam.

‘Mam? Ik ben er, mama,’ zegt ze zachtjes.

Er komt geen reactie.

‘Denk je dat ze wacht op Jean-Paul en Pierre?’

Arie haalt zijn schouders op.

‘Ze zullen ons vermoorden als ze te laat zijn.’ Ze gaat ver zitten. In de huiskamer gaat Aries telefoon, hij staat op en wrijft over zijn elleboog, die te lang gesteund heeft op de metalen stang van het bed.

Rensa is alleen met haar moeder. Met haar rechterhand pakt ze de plotseling nerveus frommelende vingers. De vingers stoppen met frommelen. Maar met onverwachte kracht zwiept haar moeder de hand van zich weg, waardoor Rensa zichzelf in het gezicht slaat. Ze incasseert de klap en wrijft over haar wang. Niets zal veranderen in deze laatste uren, alles zal blijven zoals het altijd was. Geen fysieke verzachting, opgewekt door de duizelingwekkend snelle herbeleving van het leven, geen laatste moment van inzicht en toenadering. Hoe heeft ze het zelfs maar durven hopen?

Arie komt geruisloos terug. ‘Dat was Jean-Paul, eindelijk, ze zaten in Utrecht,’ fluistert hij. ‘Ze komen eraan, ma, ze komen eraan.’

Op zijn achttiende is hij overgegaan van ‘mama’ op ‘ma’. Rensa heeft er nooit aan kunnen wennen, het voelt als een verkapte wens zich van haar los te maken, als meest afhankelijke zoon. Een zwierige poging, gedoemd te mislukken. Het had de halvemaantjesspot rond haar moeders mond opgeroepen, elke keer als hij haar ma noemde. Rensa hoorde het aan met beschermende schaamte.

De stervende moeder lijkt hem niet te horen. Haar vermaerde armen openen zich als voor een onzichtbare minnaar en haar extatische blik richt zich op het plafond, waar een eenvoudige plafonnière hangt, aan de hals versierd met een krans gedroogde eucalyptusbladeren. Haar armen hangen aarzelend in de lucht, ze lijkt te wijzen. Wil ze dat het licht aangaat? Arie loopt naar de schakelaar. Hun moeder reageert niet op het plotselinge licht. Na een paar minuten van onbegrijpelijke aanbidding slaan haar armen hard achter zich tegen de gestucte muur, waarbij ze de dunne huid op haar knokkels schaaft.

Nu stroomt haar bloed nog.

Rensa pakt een papieren zakdoekje om het wellende rood mee op te zuigen. Haar moeder laat het niet toe.

Opeens grijpt de rechterhand van haar moeder die van Arie, feilloos raak, zonder te kijken. Ze knijpt erin, zodat haar knokkels heviger bloeden.

Rensa kijkt naar de verstrengelde handen, de handen van moeder en lievelingszoon, als in gebed.

Haar moeders adem is een diep gorgelen geworden.

Rensa trekt de grimas voorafgaand aan onverwachte tranen, ze ziet haar broer vervormen als plastic boven een kaars.

‘Ze is gegaan.’

Pas een paar minuten nadat hun moeders hand is verslapt maakt hij zich langzaam los. Hij sluit haar dode ogen, blijft met gebogen rug staan, zijn gezicht vlak boven het hare, en heel zachtjes blaast hij over haar nu al gladde voorhoofd.

Hij loopt naar de linnenkast tegenover het bed, pakt het bovenste washandje van de stapel en maakt het nat bij het slaapkamerfonteinje, met warm water, ziet Rensa, warmte die hun moeder niet langer voelen zal. Zachtjes wast haar broer het bloed van de dode handen. Met de handdoek die naast het fonteinje hangt, dept hij ze droog en legt ze dan op de stille borst, niet naast haar lichaam, zoals Rensa liever gehad zou hebben.

Hij is hier samen met zijn moeder, in dit intieme gebaar. Ze hebben geen last van haar, maar ze weet dat ze erbuiten staat.

Rensa strijkt met haar hand langs de golvende dode haren, iets wat haar moeder bij leven nooit heeft toegestaan aan haar dochter. Ze strijkt van boven tot beneden, nieuwsgierig en voorzichtig. Het is of ze hierop heeft gewacht, nu mag het eindelijk, maar ze voelt geen inlossing, het telt niet. De huid raakt ze niet aan. Ze staat op en wast haar handen bij het fonteintje. Ze weet dat ze haar dode moeder nooit meer aan zal raken. Zolang een plant leeft, haal je verzorgend de verdorde blaadjes tussen de groene vandaan, maar een dode plant pak je bij de pot, instinctief, niet liefdeloos maar doortastend, ervoor zorgend dat de plant onderweg naar de vuilnisbak geen blaadjes verliest. De dood haalt een diepe smetvrees in haar naar boven. Haar moeder is nu een lijk, dat lijksappen ontwikkelt.

‘Zal ik de dokter bellen?’ Handelen is het met een huivering weggedruken van schaamte, want schaamte wil niet bestaan, die schaamt zich bovenal voor zichzelf.

Hij knikt. Ze neemt het bebloede zakdoekje bij een punt mee om weg te gooien. Net leefde dat bloed nog, en nu is het dood.

Na een kwartier voelt Arie met de rug van zijn hand de kaarswitte wang.

‘Ze wordt al koud, wat gaat dat snel.’

‘Ja,’ zegt ze en ze hoopt dat hij er niet op aan zal dringen ook te voelen.

‘Vreemd,’ zegt Arie zacht, ‘eigenlijk zijn wij onsterfelijk, omdat we ons absoluut niet kunnen voorstellen hoe het is om dood te zijn, ons primitieve brein maakt ons onvergankelijk, tot op de drempel.’

Rensa ziet dat hij die gedachte werkelijk voor het eerst heeft.

Ze kijken naar het dode gezicht van hun moeder, een gezicht dat het geheim heeft ervaren en die ervaring in het sterven meteen heeft uitgewist.

‘Ze zeggen,’ zegt Arie, ‘ze zeggen dat wanneer er een geliefde persoon doodgaat, wij ook een stukje sterven. Maar juist dat lijden is leven. Iedere verloren dierbare drukt je dieper het leven in.’

Hij aait de wang van was en huilt geluidloos, maar niet langer los van Rensa, hij deelt zijn verdriet met haar.

Zal dat zo zijn? Zal haar moeders dood haar dieper het leven in drukken? Zij die drijft aan de oppervlakte van het leven als een schilferige zieke op de Dode Zee? Maar dit moment zelf, net als in hun kindertijd alleen met haar broer, op een ijle manier nog met hun moeder, maar ongestoord in hun samenzijn, de rust op haar moeders uitgeraasde gezicht, de opluchting, de stilte, het is een van de momenten waarvan je zeker weet dat het een ankerpunt zal worden in je geheugen. Herinneringen zijn haar sterkste vorm van leven. Deze kamer met de haast tastbare heliumgeest die zich heeft losgemaakt van het onder de dekens nog warme lichaam van haar moeder. Ze beleeft alles het sterkst achteraf, en dit is haar vooruitziende blik.

De deur gaat open en haar twee blonde broers staan uitgeknipt in de helwitte rechthoek, Jean-Paul voorop, Pierres hoofd als een papegaai op zijn schouder. Ze komen binnen en Pierre sluit de deur achter zich. De schemerige kamer kleurt rood in hun energie.

‘Zijn we te laat?’

Ze staren naar hun opgebaarde moeder. Arie schuift ongemakkelijk op zijn stoel. De broers lopen naar het bed en kijken naar het gestorven gezicht. Hun stilte maakt bochten langs ongelooft, verdriet en gêne.

‘Hoe komt ze aan die wondjes op haar handen?’ vraagt Pierre.

‘Ze sloeg ze opeens tegen de muur,’ zegt Rensa.

‘Hielden jullie haar handen dan niet vast?’

‘Mogen wij even alleen met haar zijn?’ vraagt Jean-Paul.

Rensa en Arie verlaten de kamer. Naast elkaar op een van de beige tweezitsbanken horen ze uit de sterfkamer de geluiden van hun broers' verdriet. Zelfs huilen doen ze hetzelfde, ze zijn een tweeling met een jaar ertussen. Pierre is in alles de schaduw van de oudste broer, al is hij zachter. Misschien is slapper een beter woord. Rensa vraagt zich af of die twee het ooit oneens zijn, ze heeft het in elk geval nooit gemerkt. Zelfs op hun werk zijn ze altijd samen, en ook daar is Jean-Paul de baas. Ze denkt aan haar band met Arie in hun kindertijd en glimlacht spijt.

Ze voelt hoe Arie haar hand pakt en er liefdevol maar net te hard in knijpt. Zijn knokkels worden roze.

Hij heeft zijn belijkte handen niet gewassen, ze wordt haar hand, zweet perst zich uit haar voorhoofd, haar hart gaat tekeer, ze probeert zich over haar weerzin heen te zetten, maar het lukt niet. Ze trekt haar hand terug, loopt onder het mom van koffiezetten naar de keuken om haar handen te wassen en heeft een hekel aan zichzelf. Zeep is belangrijker dan de troost van haar broer.

De slaapkamerdeur gaat open en het hoofd van Jean-Paul verschijnt om de hoek.

'Waar is haar bril? Ze heeft haar bril niet op. Zo is het mama niet.'

Wat een absurde ontkenning van de dood. Rensa kijkt naar buiten, waar een waterige zon schijnt. Maar ze haalt zichzelf terug, geen tijd om haar broers te ontvluchten via de gymzaal van haar geheugen, de klimtouwen die ze lenig beklimt, met een half oog van bovenaf het heden in de gaten houdend, alleen om op tijd respons te kunnen geven, halfslachtig en meestal met tegenzin. Nu moet ze alert blijven. Er is geen discussie mogelijk, Jean-Paul en Pierre eisen dat hun moeder haar bril zal dragen, ook straks in de kist, ze willen zo veel mogelijk hun geliefde Fannie zien en niet een half onbekende en onaffe wassen pop. Ze overweegt een leugen.

‘In de bovenste la van het nachtkastje.’ Rensa loopt naar de slaapkamer, maar Pierre heeft de bril al gepakt voor ze er is.

Jean-Paul zet de bril op de dode neus. De brillenglazen vergroten het huidweefsel van de oogleden over de ingezakte maar nog steeds licht bolle ogen tot verschrompelde walnoten. Rensa zucht. Pierre aait het grijze haar, mechanisch en zonder ophouden, zoals een jonge arts maar door blijft gaan bij zijn eerste vergeefse poging tot reanimatie.

Een kort belletje kondigt de huisarts aan. Arie doet open. Op gedempte toon condoleert zij de familie in de sterfkamer, zegt dat het toch nog snel is gegaan, kijkt een moment stoïcijns naar de walnoten, verontschuldigt zich al doende voor het feit dat ze de bril even af moet nemen, tilt een voor een de oogleden op, schijnt met een lampje in de ogen en constateert officieel de dood van haar patiënte mevrouw Kannegieter. Op haar vraag noemt Arie de exacte tijd van overlijden, 12 uur 18. Rensa heeft hem niet één keer op zijn horloge zien kijken.

Arie kijkt door het raam naar beneden. Het regent niet meer.

‘Ik moet even naar buiten,’ zegt hij en hij loopt naar de kapstok.

Ze schrikt. ‘De begrafenisondernemer komt zo.’

‘Ik blijf niet lang weg. Het gaat nu alleen even om het formele gedeelte, dat heeft ma allemaal geregeld met Jean-Paul en het zal mij eerlijk gezegd een worst zijn wat voor kist het wordt.’ Hij trekt zijn jas aan en gaat de deur uit.

Wanneer hij terugkomt, met verwaaide haren en dikke ogen, stopt de begrafenisondernemer met praten en staat op.

‘Mag ik u condoleren met het verlies van eh, met uw verlies?’ Kennelijk weet hij niet zeker of het hier om een zoon gaat.

De donkere, meer pictische Arie, een kop kleiner dan zijn

broers, drukt de droge, karamel gebruinde hand.

Waarom had Rensa zich die hand vooraf wit voorgesteld? Wit met vingers als volgevreten maden. Om de pols drukt een gouden horloge de zwarte haren plat: hij heeft een behaarde kont met een opengekrabde pukkel en wipt het liefst vrouwen die heel hard kreunen zodat hij zeker weet dat ze leven. Extra detail: op een bed van bloemblaadjes. Ze knippert het visioen weg.

Arie loopt naar het raam en kijkt weer naar beneden. Zijn rug mist zijn vrouw en kinderen.

‘Dus? Mee eens, zus?’

Jean-Paul en Pierre kijken haar aan. Het in leer gebonden modellenboek op tafel ligt open bij een kist waarvan de rossige kleur de oudste broers aan hun moeders haar doet denken.

Anderhalf uur later wordt hun moeder gekist, in gevlamd beukenhout met messing handgrepen. Rensa geeft de medewerkers van het rouwcentrum de kleren waarin ze begraven wilde worden; een viridiaangroen mantelpak van ruw geweven wol met daaronder een zijden blouse in een iets lichtere tint. Ze aarzelt.

‘Moet ze ook schoenen aan?’

‘Dat is aan u, mevrouw, maar wij adviseren altijd van wel. Niemand ziet het natuurlijk, maar u weet het en dat voelt toch als onaf, is onze ervaring.’

Rensa zoekt een paar grijze pumps uit die het dichtst bij groen komen. Dan ook maar een paar panty's, ze ging na haar vijftigste nooit meer de deur uit zonder haar benen te hullen in glimmende, melkachtig parelmoeren kousen, ook niet als heel Alphen amechtig in het zwembad lag. Het sierlijke spitsvoetje dat zich in de staart van de opgerolde pantyhuid stak, de tenen met de nagels naar binnen krommend om ladders te voorkomen. Het is een beeld van meer dan dertig jaar geleden, want de oude voet heeft ze niet meer bloot gezien tot haar moeder

ziek werd. De aderen op de wreef, en ook op meerdere plekken op haar onder- en bovenbenen, hadden zich in kleine delta's naar buiten geperst. Of was haar huid doorzichtiger geworden?

De mannen zijn klaar. 'Mevrouw?'

Ze schrikt van het nu onverbiddeijk dode van haar moeder in de met parelmoersatijn beklede kist. Ze knikt, ja, zo is het goed. De mannen nemen afscheid met een gemompelde groet en de respectvolle lichaamstaal van hun beroep.

Wanneer de drie broers even later komen kijken, zien ze hun gebrild opgebaarde moeder in de kist een boek lezen, opengeslagen op bladzijde vierenzestig, de leeftijd waarop ze gestorven is.

Bij de geschokte woede van haar oudste broers houdt Rensa haar adem in. Ze ziet Arie achter hen zijn hoofd schudden.

'Je bent een respectloos kreng en dat ben je altijd geweest,' sist Jean-Paul. Hij pakt het boek, een omnibus met reisverhalen, van zijn moeders borst en probeert het doormidden te scheuren, wat niet lukt, waarna hij het kaft aan twee kanten eraf scheurt en alles op de grond smijt. Pierre raapt de stukken op en brengt ze naar de vuilnisbak in de keuken. De bril, die nu potsierlijk is geworden, wordt van de neus gehaald en op het nachtkastje naast de kist gelegd, opgebaard in de open brillenkoker van imitatieslangenleer.

Jean-Paul en Pierre lopen zonder groet de voordeur uit.

Arie en Rensa blijven achter bij de kist. Ze zwijgen langer dan een minuut.

'Waar denk je aan?'

Hij schrikt op. 'Wat? O, dat ze zo dood is.'

Hij zal niets zeggen, en waarschijnlijk wil ze er ook niets over weten, over wat er was als die twee samen waren, dat bijzondere waarvan de echo waait in hem, als een zachte lach die iedereen buitensluit.

'Gek is dat,' zegt Arie, behoedzaam afpalend, 'ze ligt zo vreemd nu, zonder kussen. Doden hebben geen zachte steun

meer nodig in hun nek, maar ze tonen zich anders door zo plat te liggen, naakter.'

Rensa kijkt mee. De neus van haar moeder, niet langer eigenwijs te noemen, laat de twee ovale neusgaten zien met daarin de haartjes. Het zijn haast opzichzelfstaande dode diertjes, kleine harige kevertjes, beestjes die je als kind op je hand nam om ze van alle kanten te bekijken en dan met wat blaadjes in een glazen pot te stoppen, waar ze al snel doodgingen tot je kortdurende verdriet.

Buiten komt de zon achter een wolk vandaan en draait het licht hoog op in de zachtgeel geverfde flat. Rensa loopt de huiskamer in naar het raam en vist met haar wimpers de kleuren uit het zonlicht. Regenboog, het schoolplein, de sloot, de kennissen, Rensarie, ze springt als een opgejaagde muis van herinnering naar herinnering. Beelden en sferen, ingedikt ligt al het voorbije te wachten tot ze het aanlengt met huidige tijd. Haar heden is een gatenkaas.